

İLSAM Akademi Dergisi

Journal of ILSAM Academy

ISSN 2757-9212

Katılım Bankaları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri

*Participation Banks and their
Contributions to the Turkish Economy*

Muhammed Kadri DURMAZ, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finans, Tezli Yüksek Lisans öğrencisi, mdrnz506@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8938-6250

Cilt / Issue: 2(2), 373-380 **Geliş Tarihi:** 20.08.2022 **Kabul Tarihi:** 30.09.2022

Atıf: Durmaz, M. Kadri. "Katılım Bankaları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri". Dr. M. İlyas Bozkurt, *İLSAM Akademi Dergisi* 2/2 (Ekim 2022), 373-380.

Dipnot: M. Kadri Durmaz, "Katılım Bankaları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri". Dr. M. İlyas Bozkurt, *İLSAM Akademi Dergisi* 2/2 (Ekim 2022), Sayfa

1970'li yıllardan itibaren ilk denemeleri yapılan katılım bankacılığı 1980'li yıllara gelindiğinde gelişerek ve yaygınlaşarak ekonomik arenada yer almaya başlamıştır. Bu hususun en önemli nedenlerinden biri, 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de ve dünyada daha etkin hale gelen muhafazakâr kitlenin ekonomik sahada da daha aktif rol alma teşebbüsleri olmuştur. Çünkü ekonomik sahada daha etkin hale gelen muhafazakâr kitle faaliyetlerini yürütürken ihtiyaç duyduğu finansmanı dini hassasiyetlerinden ötürü konvansiyonel bankalardan karşılama konusunda çekince duymaktaydı. Bu durum da bankacılık sistemi içinde katılım bankacılığına yönelik tabii bir ihtiyaç oluşturuyordu. Bu vesileyle katılım bankacılığı İslam dünyasında 1980'li yıllardan itibaren hızla yaygınlaşmış Türkiye'de de ilk olarak 1983 yılında özel finans kurumları olarak hayata geçmiştir. Türkiye'de ilk etapta bankacılık sisteminin dışında konumlanacak şekilde özel finans kurumları adıyla faaliyete geçirilen katılım bankaları 2005 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile bankacılık sistemine dahil edilmiştir. Bu gelişmeden sonra yapısal sıkıntılarından kurtulan katılım bankacılığı hızla gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Katılım bankacılığının sektördeki payı ülkemizde hala istenilen seviyede olmasa da faaliyetleri ülke ekonomisi açısından önem atfetmektedir.

TESAM Kitaplığı bünyesinde, Tesam Başkanı Dr. İlyas BOZKURT tarafından kaleme alınan "Katılım Bankaları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri" adlı eserde, katılım bankalarının faaliyetleri neticesinde elde edilen çıktının Türkiye'deki sektörler üzerindeki etkisi geniş çaplı ve farklı perspektiflerden ele alınmış ve katılım bankalarının 2005-2020 yılları arasında Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu eser Bozkurt'un "Katılım Bankaları ile Geleneksel Bankaların Farklılıkları, Güçlü ve Zayıf Yönleri ve Türkiye Ekonomisine Katkıları" isimli doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir. Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dahil 10 bölümden oluşmaktadır.

Bozkurt kitabın "Giriş" bölümünde katılım bankacılığını oluşturan etmenlerin ve süreçlerin kısaca üzerinde durmuş ve çalışmanın çerçevesini oluşturacak konulardan kısaca bahsetmiştir. İlerleyen bölümlerde bu başlıklar detaylı bir biçimde incelenecektir.

Kitabın ikinci bölümünde finansal sistem ve bu sistemi oluşturan unsurlar üzerinde durulmuştur. Finansal sistem piyasada fon fazlası veren aktörlerden fon açığı olan aktörlere doğru hızlı, verimli ve isabetli bir biçimde fon transferi imkânı sağlar ve bu husus onu ekonomi için son derece kritik bir konuma getirmektedir. Finansal sistemi oluşturan unsurlar finansal kurumlar, finansal araçlar ve finansal piyasalar olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Finansal araçların alınıp satıldığı ve bu işlemlerin denetlendiği kurumlar finansal kurumlar kategorisindedir. Dolayısıyla katılım bankaları birer finansal kurum olmaktadır.

Finansal sistemin unsurlarının ardından finansal sistemin fonksiyonlarından bahsedilmiştir. Bu fonksiyonlardan birincisi reel sektörde faaliyet gösteren herhangi bir ekonomik birimin ihtiyaç duyması halinde vade ve maliyet açısından uygun niteliğe haiz kredi sağlanmasıdır. Buna kredi fonksiyonu denir ve finansal sistemin ekonomiye en önemli katkısı bu fonksiyonu aracılığıyla olmaktadır. Finansal sistemin ikinci fonksiyonu ise piyasanın likidite ihtiyacını karşılamasıdır. Bu sayede piyasadaki firmalar ve kurumlar ödemelerini zamanında yapma imkânı elde eder ve olası bir borç krizinden korunmuş olurlar. Bu sayede firmalar ve kurumlar geleceğe yönelik politika oluşturma imkânını da kazanmaktadır. Finansal sistemin son fonksiyonu ise tasarruf fonksiyonudur. Özellikle gelişmiş ülkeler ve buna yakın statüdeki ülkelerde ciddi bir servet birikimi meydana gelmektedir ki bu birikimin saklanması ve kredi yoluyla tekrar ekonomiye dahil edilmesi hususunda finansal sistem ciddi bir rol üstlenmektedir. Bozkurt, bölümün son kısmında ise para, kredi ve faiz ilişkisi üzerinde durmakta, faizin kredinin fiyatı olarak nitelendirilebileceğini ve faiz oranlarının bu hususta önem arz ettiğini söylemektedir. Bozkurt'a göre faizin bu fonksiyonu üstlenmesinin en önemli nedeni batı iktisatçılarının parayı

(sermayeyi) üretim faktörleri arasında görmeleridir.

Bozkurt çalışmanın üçüncü bölümünde bankacılık sistemi üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda ilk etapta kısaca Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de bankacılığın ve katılım bankacılığının gelişim sürecine değinmekte ve ardından bankacılık sistemine giriş yapmaktadır. Bankacılık sistemi anlatılırken önce banka çeşitleri işlenmiştir. Bu bağlamda bir ülkede banka çeşitleri arasında likidite akışını kontrol etmesi hasebiyle en önemli banka merkez bankasıdır. Bozkurt merkez bankalarının ilk kuruldukları dönemler farklı fonksiyonları icra etmelerine rağmen günümüzdeki temel hedeflerinin enflasyonu kontrol altında tutmak ve fiyat istikrarı sağlamak olduğunu belirtmektedir. Bankacılık sistemi içinde merkez bankası dışında mevduat bankaları, yatırım bankaları ve katılım bankaları bulunmaktadır. Bu bölümde dikkat çeken esas başlık bankacılık sisteminin fonksiyonları üzerine olan başlıktır. Bozkurt burada bankacılık sisteminin doğrudan (direkt) ve dolaylı iki tip fonksiyon çeşidi olduğunu belirtmekte ve bu fonksiyonları mevduat bankaları ve katılım bankaları üzerinden ayrı ayrı incelemektedir.

Bankacılık sisteminin doğrudan fonksiyonları; finansal aracılık, kaydi para yaratma, dış ticareti fonlama ve ihracata destek, uluslararası mali piyasalarda risk yönetimi ve kaynakların etkin kullanılmasını saplama fonksiyonları olmak üzere beş adet olarak sıralanmakta, bu fonksiyonların icrasında mevduat ve katılım bankalarının etkililikleri ve kullandığı yöntemler üzerinde analizler yapılmaktadır. Bankacılık sisteminin dolaylı fonksiyonları ise gelir ve servet dağılımını etkileme, para ve maliye politikalarının yürütülmesine yardımcı olma, enflasyonu kontrol altında tutmaya yardımcı olma ve ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi destekleyerek tam istihdamın sağlanmasına yardımcı olma fonksiyonları olarak ele alınmaktadır. Bu fonksiyonların icrasında da doğrudan fonksiyonlarda olduğu gibi mevduat bankalarının ve katılım bankalarının katkıları olmaktadır.

Bozkurt bu bölümde benzer fonksiyonlar dışında mevduat bankalarını ve katılım bankalarını birbirinden ayıran birtakım fonksiyonlardan da söz etmektedir. Şöyle ki katılım bankaları faiz yasağından dolayı birikimlerini elinde tutmayı tercih eden hatırı sayılır bir kitlenin elindeki birikimleri ekonomiye kazandırır. İkinci olarak katılım bankaları faizsiz çalışma prensibinden dolayı ellerindeki fonları devlet iç borçlanma senetleri gibi faiz getirisi olan alanlarda değerlendirmek yerine reel sektöre katkı sağlayacak yatırım araçlarını kullanır. Bu husus reel sektörün gelişimini ve istihdam artışı sağlaması hasebiyle katılım bankalarının önemli bir fonksiyonu olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca katılım bankacılığının sosyal ihtiyaçların karşılanması ve sosyal yardımlaşmayı destekleyecek faaliyetlerde bulunması da kendisini mevduat bankalarından farklılaştıran bir

fonksiyon olarak öne çıkmaktadır. Mevduat bankalarını katılım bankalarından ayıran fonksiyonları ise faizli işlem konusunda problem yaşanmadığından dolayı doğrudan finansman desteği, kambiyo hizmetleri ve tahvil ve bono hizmetlerine yönelik fonksiyonlardır. Üçüncü bölümün sonunda katılım, yatırım ve mevduat bankalarının mevcut şube ve ATM sayıları, personel sayıları ve aktif büyüklükleri tespit edilmiş ve her birinin bankacılık sistemi içindeki payları analiz edilmiştir.

Dördüncü bölümde katılım bankacılığı ve ticaret bankacılığının fonksiyonları karşılaştırılmaktadır. İki tip bankacılığın çoğu açıdan benzer özelliklere sahip olduğu gözlemlense de faizsiz bankaları ticari bankalardan ayıran üç temel fark olduğu tespit edilmektedir. Birinci farklılık fon toplama yöntemine ilişkindir. Ticari bankaların piyasadan fon toplarken belli bir faiz oranı belirleyerek ve müşterisiyle borçlu alacaklı ilişkisi kurarak faaliyet göstermesine karşın katılım bankaları müşterisiyle ortaklık ilişkisi kurar ve vereceği kâr payını baştan garanti etme gibi bir zorunluluğu yoktur. Bu husus da katılım bankalarına faaliyetleri esnasında daha rahat hareket etme imkânı tanır. İkinci farklılık ise fon kullandırma yöntemlerinde yaşanmaktadır. Mevduat bankaları ellerinde biriken fonu değerlendirirken ya devlet iç borçlanma senetleri gibi menkul kıymetler satın alarak hazineye borç verme yolunu tercih eder ya da nakit esaslı faize dayalı kredi dağıtır. Bu husus mevduat bankalarının faaliyetleri esnasında reel ekonomiye çok bir katkı sağlayamamalarına ve rant ekonomisini destekleyici bir vasıf kazanmalarına neden olmaktadır. Katılım bankaları ise topladıkları fonları değerlendirirken faizli uygulamalardan kaçındığı için ellerindeki fonları ya murabaha usulüyle kullandırmakta ya da belli ortaklık modelleriyle ticari faaliyet yürüterek kullandırmaktadır. Yani ellerindeki tüm fon reel ekonomiye dahil olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü temel farklılık ise mevduat bankalarının faizli işlem yapabildikleri için şirketlere günlük likit ihtiyaçlarını karşılayacak ve ani ödemelerini döndürmelerini kolaylaştıracak şekilde kredili, borçlu cari hesaplar açabilmeleridir. Katılım bankaları faizli işlem yapamadıkları için bu fonksiyona sahip değildir.

Bölümde ön plana çıkan bir başka bahis ise katılım bankacılığının esas ayırt edici konusu olan faiz hakkındadır. Şöyle ki günümüz hâkim iktisadi sistemlerin temel dayanak noktası faizdir. Fakat dünya nüfusunun büyük bir kısmını ihtiva eden İslam dünyası için faiz temelli olan bu sistemler sıkıntı teşkil etmektedir. Bu nedenle İslam'ın temel prensiplerine uygun bir finansal sistemin oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda Bozkurt paranın İslam'daki rolü üzerinde durmuş ve faizin neden yasaklandığını analiz etmiştir. Bozkurt, İslam'da paranın değerinin gerçek değil kaydi bir değer taşıdığını ve İslam'da paranın sadece bir mübadele aracı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla İslam'da para bir mal değildir ve alınıp satılamaz. Faizli işlemlerin dayanak noktası ise budur. Bozkurt, İslam'da

faizin yasaklanmasının nedenlerini üç başlık altında incelemiştir. Birincisi faizli işlemlerde mal karşılığı olmayan paranın kendi kendine nemalanması söz konusudur. Bu husus ise toplumu bireysel ve toplumsal anlamda ciddi sıkıntılara sokmaktadır. Şöyle ki parası olan zengin kesim kolay yoldan para kazanmanın verdiği rahatlıkla çalışan ve emek veren insanın kıymetini bilmez ve ona insanca muamele etmez. Bu durum da toplumda zengin ve fakir sınıf arasında düşmanlığa sebebiyet vermektedir. Ayrıca zengin gittikçe zenginleşirken fakir gittikçe fakirleşir ve gelir dağılımında ciddi dengesizlikler ortaya çıkar. Toplumda suç oranı artar ve tarihte örneği çokça görülen sancılı süreçlere zemin hazırlanmış olur. Son olarak paranın kendi kendine nemalanması elinde parayı tutan kesimin garanti bir surette kazanç sağlamasını temin ettiğinden zengin sınıf parasıyla riske girip yatırım yapmaktan ve ticaretten kaçınır. Bu tarz yatırımlar ve ticari faaliyetler ise toplum için üretim ve istihdam anlamına geldiğinden faizin üretimi, ticareti ve istihdamı öldürdüğünü söylemek yanlış olmaz. Bozkurt faizin haram kılınmasının temel nedenlerine şu şekilde devam etmektedir: Faiz verenin faiz oranlarını kendisinin belirlemesi ve sorunlu tahsilatlarını sınır tanımayacak yöntemlerle kendisinin yapmasıdır. Fakat günümüz modern hukuk sistemlerinin ve yerleşik kurumların sağlıklı bir şekilde kurulduğu toplumlarda yukarıda sayılan bu üç sebepten paranın kendi kendine nemalanması hariç diğer ikisi ortadan kalkmıştır. Bu noktada katılım bankaları devreye girmekte ve murabaha (peşin al-vadeli sat metodu) yoluyla bu sorunu çözmektedir.

Bölümün devamında ticari bankaların ve katılım bankalarının fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri incelenmiştir. Fon toplama yöntemlerinde benzerlikler bulunmasına karşın faizli kalemlerde farklı metotlar izlenmektedir. Mesela mevduat bankalarının vadeli mevduat hesaplarına karşın katılım bankaları katılım hesapları (kâr-zarar ortaklığı) açarak fon toplamaktadır. Yahut mevduat bankalarının varlığa dayalı menkul kıymetler üzerinden topladığı fonlara karşın katılım bankaları sukuk aracılığıyla benzer şekilde fon toplayabilmektedir. Fakat mevduat bankalarının fon toplamak için başvurduğu diğer bankalardan kredi alma, tahvil ihracı ve repo gibi yöntemleri, katılım bankaları faizli olduğu için uygulanmamaktadır ve bunlara alternatif faizsiz bir metot da geliştirilmemiştir. Fon kullandırma yöntemleri incelendiğinde ise mevduat bankalarının faizli kredi ve leasing yöntemlerine karşılık katılım bankaları murabaha ve icare yöntemleri uygulamaktadır. Mevduat bankalarının katılım bankalarından farklı olarak uyguladığı forfaiting işlemine karşılık katılım bankacılığının uyguladığı alternatif bir metot bulunmamaktadır. Buna karşılık katılım bankalarının direkt yatırım ve karz-ı hasen (faizsiz borç) işlemlerini de mevduat bankaları uygulamamaktadır.

Bozkurt, beşinci bölümde Türk bankacılık sisteminin pasif yapısını analiz etmektedir. Bu bağlamda 2005-2020 yılları arasında mevduat, katılım ve yatırım bankalarının öz kaynaklarına, yabancı kaynaklardan toplanan fonlara ve toplam kaynaklara (pasifler) dair veriler tablo ve grafik şeklinde paylaşılmış ve analiz edilmiştir. Bozkurt, Türk Bankacılık Sistemi'nde 2005-2020 yılları arasında özkaynak artışında çok ciddi bir gelişme olduğunu fakat bankaların halen yabancı fonlara bağımlı halde bulduklarını ve bu durumun Türkiye ekonomisine kırılgan bir nitelik yüklediğini vurgulamaktadır. Bölümün sonunda katılım bankacılığının 2005-2020 yılları içinde pasiflerine göre bankacılık sektörü içindeki payı grafikte gösterilmektedir. Buna göre 2005 yılında sektörden %2,4 pay alan katılım bankacılığı 2020 yılına gelindiğinde %7,2 pay alacak konuma gelmiştir.

Altıncı bölümde katılım bankalarının Türkiye ekonomisine olan etkisi sektörler verilen krediler üzerinden analiz edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisindeki sektörler ve onların alt dallarındaki sektörler yönelik mevduat, yatırım ve katılım bankalarının 2005-2020 yılları arasında vermiş oldukları krediler detaylı bir biçimde analiz edilmiş ve katılım bankalarının hangi sektörde ne derece etkinlik gösterdiğinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu bölümde detaylı bir biçimde işlenen verilere ilişkin yapılan analizlerden ise dokuzuncu bölümde bahsedilecektir.

Yedinci bölüm bankaların sektörel kredi yoğunlaştırması ve bunun banka performansına etkisiyle alakalı bir literatür taramasını içermektedir. Bozkurt literatür taraması yaparken karşılaştığı çalışmaların temelinde banka performansı için kredi portföyünün çeşitlendirilmesi mi yoksa belli alanlara yoğunlaştırılması mı daha etkili olur sorusunun yattığını ifade etmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda ulaşılan araştırmalar nadiren kredi çeşitlendirmesinin karlılığı artırdığını gösterse de araştırmaların büyük çoğunluğu sektörel kredi yoğunlaşmasının banka karlılığını artırdığını göstermektedir. Bölümün sonunda bir tablo halinde araştırmalar ve bulgularla ilgili bilgi verilmiştir.

Sekizinci bölümde bir önceki bölümde yapılan literatür çalışmasına benzer şekilde bankaların kredi yoğunlaşmasının özkaynak karlılığına etkisini tespit edebilmek için bir model oluşturulmuştur. Modelde Türkiye'de 2005-2020 yılları arasında mevduat ve katılım bankalarının kredileri bir zaman serisi analizi olan ARDL yöntemi ile analiz edilerek bankaların sektörel kredi yoğunlaşmalarının özkaynak karlılığına olan uzun dönemli etkisi araştırılmıştır. Daha önce ARDL yöntemi ile bu tür bir çalışmanın yapılmamış olması ve araştırma sırasında bağımsız değişken olarak değerlendirmeye alınan GSYİH, reel kur endeksi, işsizlik oranı gibi değişkenlerin özkaynak karlılığına etkilerinin incelenmesi

gibi yönleriyle araştırma özkaynak karlılığına ilişkin diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Araştırma sonucunda yedinci bölümde bahsedilen araştırmalara benzer şekilde hem mevduat bankalarında hem de katılım bankalarında sektörel kredi yoğunlaşmasının özkaynak karlılığına etkisi pozitif yönde olmuştur.

Dokuzuncu bölümde, beş ve altıncı bölümlerde detaylı bir şekilde incelenen Türkiye'deki bankaların 2005-2020 arasındaki pasif yapıları ve Türkiye ekonomisine ait sektörlere aynı 2005-2020 yılları arasında verdikleri kredilere ait verilerin genel bir analizi yapılmıştır. Bozkurt, bahsedilen yıllar arasında bankaların özkaynak sermayelerini ciddi seviyede arturmalarına rağmen bunun hala yeterli düzeyde olmadığını ve bu durumun bankaları yabancı kaynaklı fonlara bağımlı hale getirdiğini vurgulamaktadır. Bu husus ülke dışında yahut içinde sermayedarı olumsuz etkileyebilecek herhangi bir olayda uluslararası fon piyasasından gerekli fon desteğini sağlayamayan Türk bankalarının ciddi problemlerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Fon toplarken faizli işlemlerden uzak duran katılım bankalarında bu husus daha da öne çıkan bir probleme dönüşebilir. Bun nedenlerden hareketle Türk bankalarının özkaynak sermayelerini kendilerine yetecek seviyeye çıkarmaları en önemli hedeflerinden biri olmalıdır.

Bankaların sektörlere yönelik verdiği krediler incelendiğinde mevduat bankalarının toplam kredileri ciddi şekilde domine ettiği görülmektedir. Mevduat bankalarının bankacılık sektörü içindeki payının %93 olması bu hususun temel nedenidir. Mevduat bankalarının verdiği krediler incelendiğinde sırasıyla hizmet, finans, imalat ve inşaat sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Katılım bankalarında ise imalat, hizmet ve inşaat sektörlerinde yoğunlaşan bir kredi verisi görülmektedir. Kalkınma ve yatırım bankalarında ise kredilerin yarıya yakını imalat sektörüne, kalan payın yarısının da hizmet sektörüne verildiği görülmektedir.

Katılım bankalarının finans sektörü içindeki payının mevduat bankalarından fazlasıyla düşük olmasının nedeni faizli işlemlerden kaçınmasıdır. Zaten burada da görüldüğü üzere fon kullandırma yöntemlerinden dolayı katılım bankaları ellerindeki fonların hemen hemen hepsini reel sektörde değerlendirmektedir. Ayrıca katılım bankalarının turizm sektörüne verdiği kredi hacminin yüzde birin altında olduğu görülmektedir ki bunun nedeni turizmden elde edilen gelirin dini açıdan sakınca taşıdığına dair fetvalar olabilir. Bunların dışındaki sektörler incelendiğinde katılım bankalarının kredi eğilimi diğer bankaların eğilimleriyle paralellik arz etmektedir.

Sonuç bölümünde çalışmanın genel anlamda bir değerlendirmesini yapan Bozkurt, katılım bankalarının 2020 yılına gelindiğinde toplam bankacılık sektörü içindeki payının %7,2 olması ve son 15 yılda muhafazakâr kesimin ekonomiye giremeyen yastık altı birikimlerinin piyasaya dahilini sağlaması sebebiyle katılım

bankalarının Türkiye ekonomisine katkısının göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğunu belirtmektedir. Fakat bu oranların yeterli düzeyde olmadığını düşünen yazar, katılım bankalarının potansiyel etkisinin çok daha fazla olabileceğini bunun yolunun ise katılım bankalarının yabancı kaynaklı fon alımında karşılaştığı sıkıntıların çözülmesi olduğunu düşünmektedir. Bu sayede katılım bankaları kredi hacimlerini artırma imkanı bulacak ve sektördeki etkinliğini daha da artırma imkanı bulabilecektir.